

2. Новиков В.С. Инновации в туризме: учеб. Пособие для студ. высш. учеб. заведений/ В.С. Новиков. - М.: Издательский центр «Академия», 2007. - 208 с.
3. Концепция развития туризма в Республике Казахстан. О развитии туризма как доходной отрасли экономики в Республике Казахстан. Алматы: Раритет, 2001. С.21.
4. Романова М.М. Информационные технологии в туризме // В сборнике: Ценности и интересы современного общества материалы Международной научно-практической конференции 2013. — с. 89—93
5. Романова М.М. Характеристика особенностей индустрии гостеприимства как объекта управления // Экономика, статистика и информатика. Вестник УМО. — 2012. — № 5. — с. 88—90
6. Смагулова К.С. Развитие индустрии туризма и ее влияние на экономику Казахстана // Материалы международной научно-практ. конференции "Мировой туризм; основные тенденции в условиях экономической нестабильности" (2 декабря 2009 г.). Караганда, 2009. С.133-135.
7. Тихомирова И.И., Андреева А.А. Инновационная деятельность в сфере туризма: сущность и специфика // Интернет-журнал Науковедение. 2015. Т.7. №2(27). С. 72.
8. Keeley L. The Ten Types of Innovation and the Discipline of Building Breakthrough. Wiley, 2013.

ӘОЖ 338.48

КОРОНАВИРУСТЫҚ ПАНДЕМИЯ ЖАҒДАЙЫНДАҒЫ ТУРИЗМ ИНДУСТРИЯСЫ: ҚИЫНДЫҚТАРЫ МЕН ОҒАН ҚАРСЫ ӘРЕКЕТТЕРІ

Оспанова Арайлым Рахатқызы

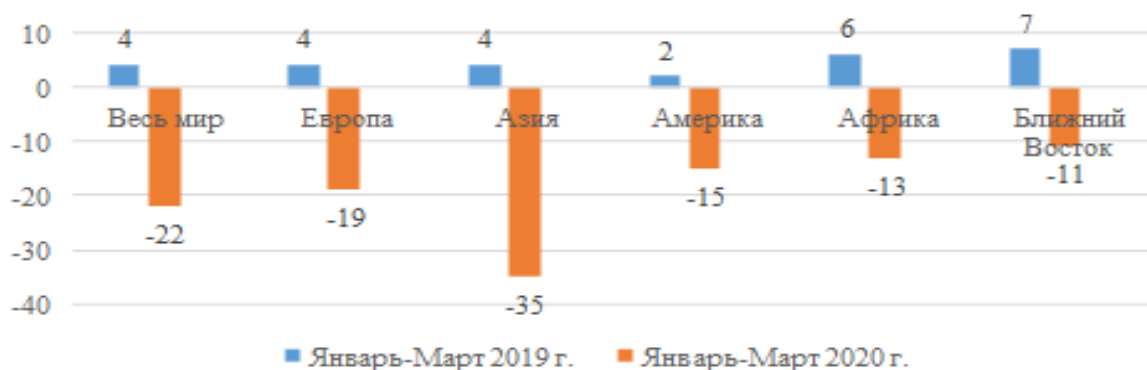
erekshe@mail.ru

«Туризм» мамандығының 3-ші курс студенті,
Л.Н. Гумилев атындағы ЕҰУ, Нұр-Сұлтан, Қазақстан
Ғылыми жетекшісі – А.Т. Глеубаева

Туризм әлеуметтік-экономикалық қызметтің маңызды саласы болып табылады және көптеген елдердің мемлекеттік бюджет кірістеріне айтарлықтай үлес қосады. Халықаралық туризм индустриясын білдіретін Дүниежүзілік саяхат және туризм кеңесінің (WTTC) мәліметтері бойынша, 2019 жылы туризмнің әлемдік экономикаға қосқан үлесі 8,9 трлн. немесе әлемдік ЖІӨ-нің 10,3%. Кеңестің бағалауы бойынша, саяхат және туризм индустриясы бүкіл әлем бойынша 330 миллион жұмыс орнын құрайды (әлемдегі 10 жұмыс орнының 1-і).

2020 жылдың басында Дүниежүзілік денсаулық сақтау ұйымы жариялаған COVID-19 коронавирусының жаңа түрінің пандемиясы барлық елдерді қамтыды. Бірінші суретте 2019 жылдың ұқсас кезеңімен салыстырғанда 2020 жылғы қаңтардан наурызға дейінгі кезеңдегі халықаралық туристік келулердің серпіні көрсетілген.

Дүниежүзілік туристік ұйымның деректері бойынша 2020 жылдың бірінші тоқсанында халықаралық туристік келушілердің саны 2019 жылдың осы кезеңімен салыстырғанда 22% - ға төмендеді. 2020 жылғы наурызда әлем бойынша өткен жылдың ұқсас кезеңімен салыстырғанда 67 млн адамға (-57%) аз саяхаттаған.

Сурет 1 - 2020 жылғы қаңтар-наурыз кезеңіндегі халықаралық келу динамикасы

Ескертпе - ҚР ұлттық экономика министірлігі статистикасы комитеті мәліметтері негізінде әзірленген [1]

Азия елдеріне туристік ағының азайғанын байқаймыз (-35% немесе 31,9 миллион адам), одан кейін Еуропаға (-19% немесе 22,9 миллион адам), Америкаға (-15% немесе 8,1 млн адам), Африкаға 13% - ын (1,9 млн адам), Таяу Шығысқа 11% - ын (1,8 млн адам) туристердің санының азайғанын байқаймыз.

Бұл ретте Дүниежүзілік туристік ұйымның (ДСҰ) сарапшылары 2020 жылдың қорытындылары бойынша бүкіл әлемде халықаралық саяхаттар санының 60-80% – ға төмендеуін болжайды, осы сектордағы жұмыстан босатулар саны таңғаларлық жылдамдықпен өсуде-күніне бір миллион жұмыс орны, және 75 млн жұмыс орны "тікелей тәуекелде" тұр, ал туристік сектордың жалпы шығындары жыл соңына қарай шамамен 2,1 трлн АҚШ долларын құрайды.

Халықаралық туризм Қазақстанның ЖІӨ құрылымында маңызды рөл атқарады. Мәселен, 2019 жылы туризмнің елдің ЖІӨ-не қосқан үлесі 5,6% - ды құрады, бұл ретте 2025 жылға қарай бұл көрсеткішті 8% - ға дейін арттыру жоспарлануда еді. Туризм саласында бір жұмыс орнын құру сабақтас салаларда беске дейін жұмыс орнын құруға әкеп соғатын. Келетін халықаралық туристер саны бірнеше жылдар ішінде 2015 жылғы 692,2 мыңнан 2019 жылы 979,8 мыңға дейін өскенін байқатты.

Облыстар	2015 ж.	2016 ж.	2017 ж.	2018 ж.	2019 ж.
Қазақстан Республикасы	692 213	722 515	891 911	830 922	979 781
Ақмола облысы	8 025	12 609	17 235	13 747	18 501
Ақтөбе облысы	9 411	10 323	9 900	12 251	14 437
Алматы облысы	735	1 914	2 327	3 958	4 751
Атырау облысы	70 672	58 060	55 530	67 146	–
Батыс-Қазақстан	15 178	14 085	21 415	20 937	21 867
Жамбыл облысы	1 984	2 545	2 742	3 940	4 721
Қарағанды облысы	14 952	17 509	20 827	19 804	21 198
Қостанай облысы	8 425	12 111	18 049	20 408	22 435
Қызылорда облысы	1 742	2 939	3 173	3 396	2 284
Манғыстау облысы	47 840	28 114	28 726	28 720	23 558
Оңтүстік Қазақстан (Туркістан) облысы	11 650	13 045	22 341	6 847	-
Павлодар облысы	11 399	8 565	10 262	10 570	12 212

Солтүстік Қазақстан облысы	3 442	5 058	8 424	11 466	–
Шығыс Қазақстан облысы	20 587	22 463	23 177	28 846	29 741
Нұр-Сұлтан қаласы	164 777	205 188	294 157	191 681	236 280
Алматы қаласы	301 394	307 987	353 626	365 137	435 699
Шымкент қаласы				22 068	33 362

Ескертпе - ҚР ұлттық экономика министрілігі статистикасы комитеті мәліметтері негізінде әзірленген [2]

Бірінші кестеден көріп отырғанымыздай, республика бойынша ішкі туризм көрсеткіштері соңғы 5 жыл ішінде қарқынды өсті. Соңғы жылдары шетелдік туристердің келу саны бойынша жетекші орынды Алматы және Нұр-сұлтан қалалары алып отыр. Бұл ретте 2018 жылы Нұр-сұлтан қаласына шетелдік келушілердің саны 2017 жылмен салыстырғанда азайды, мұны ЕХРО 2017 халықаралық көрмесін өткізумен түсіндіруге болады. Бірақ, 2019 жылғы көрсеткіштер 2018 жылмен салыстырғанда тағы да артып, 2017 жылғы көрсеткіштерден асып түседі. Соңғы онжылдықта шет елдерден келген туристер саны тұрақты болмай, күрт өсу мен төмендеу байқалады. Мұндай өзгерістер қандай да бір ауқымды іс-шараларды өткізумен, визалық режимнің өзгеруімен ғана емес, туризм саласындағы есеп саясатындағы өзгерістермен де түсіндіріледі.

ҚР Мәдениет және спорт министрілігінің 2020 жылғы болжамы бойынша, отандық туристік сектор - коронавирус пандемиясына байланысты шамамен 150-240 млрд теңге жоғалту қаупі орын алды. 2020 жылдың басында, Kazakh Tourism мәліметтері бойынша, отандық туризмде 845 туроператор, 3400 турагенттіктер, кемінде 3600 қонақ үйлер жұмыс істеді, он мыңдаған адамдар тікелей тартылды.

Сонымен, әлемдік пандемияға байланысты 2020 жылдың наурыз айының соңында ҚР Үкіметінің Қаулысына сәйкес:

- туризм, қоғамдық тамақтану және қонақ үй қызметтері саласындағы қызметті жүзеге асыратын жеке кәсіпкерлер мен заңды тұлғалар 2020 жылға мүлік салығын төлеуден босатылды;

- шағын және орта бизнес (ШОБ) субъектілері үшін оларға тиесілі жылжымайтын мүлік объектілері бойынша жалдау төлемдерін есептеу 2020 жылғы 20 наурыздан бастап (3 айға) тоқтатылды);

- 2020 жылдың 1 сәуірі мен 1 қазаны аралығында бизнестің ең зардап шеккен түрлері (қоғамдық тамақтандыру, көлік, кеңес беру қызметтері, қонақ үй бизнесі және туризм) еңбекақы төлеу қорына салық төлеуден босатылған [3].

Осы дағдарыстық жағдайда Дүниежүзілік саяхат және туризм кеңесі (WTTC) туризм индустриясын қалпына келтірудің келесі жоспарын ұсынған:

1. Саяхатшыларды сақтандыруға кедергі келтіретін маңызды емес халықаралық сапарларға тыйым салу туралы ұсыныстарды жою.

2. Денсаулық пен қауіпсіздік бойынша жаһандық хаттамаларды қабылдау, саяхатшыларға саяхат қауіпсіздігі туралы кепілдік беру.

3. Вирустың таралуын болдырмауға көмектесетін жедел тест пен бақылау стратегиясын енгізу.

4. Дағдарысқа стандартталған, жаһандық көзқарасты қамтамасыз ету үшін қоғам мен жеке сектор арасындағы тығыз ынтымақтастық.

5. Салықтық ынталандыру, сондай-ақ қызметкерлерді қорғау шаралары тұрғысынан секторды мемлекеттік қолдауды жалғастыру [4].

Қазіргі дағдарыстың барлық жағымсыз салдарларымен келесі маңызды сәтті атап өткен жөн: қазіргі Туризм индустриясы үлкен өзгерістер қарсаңында ұзақ тұрды. Қалыптасқан жағдай нәтижесінде пандемиялық машина жасау зауыты жобасына қатысты. Мәселен, виртуалды және кеңейтілген шындық технологияларын, сондай-ақ әсер ету экономикасын белсенді енгізу трендтері өзекті болады. Алайда, осы жылы көптеген туроператорлар ішкі

туризмді дамытуға сүйенді, көптеген курорттар тек жергілікті тұрғындарды қабылдады. Сонымен қатар, әлем бойынша саяхаттаудың мүмкін еместігіне байланысты адамдар өз елін зерттеуге себеп тапты, сондықтан көптеген туристік агенттіктер демалыс күндері қала маңындағы турларды ұсына бастады.

Сонымен қатар, виртуалды және кеңейтілген шындық технологияларын, сондай-ақ әсер ету экономикасын белсенді енгізу трендтері өзекті бола бастады. Карантин кезінде бейбітшілік мұражайлары, галереялар, опера және балет театрлары, Еуропаның көптеген қалаларының гидтері Instagram немесе YouTube-те онлайн-экскурсияларды белсенді жүргізуге кірісті. Бүкіл әлемдегі адамдар үйден шықпай-ақ Лувр, Метрополитен мұражайы және т.б. залдар арқылы виртуалды саяхатқа баруға мүмкіндігін алды, әлемнің көрікті жерлерінен интерактивті бейнені 360° режимінде көруге болады. Сондай-ақ, Париж, Ыстамбұл, Лондон және т.б. елдерде виртуалды экскурсияларға қатысу мүмкіндігі пайда болды. Үлкен театр, Астана Опера және басқа да әлемдік театрлар көрнекті қойылымдардың онлайн трансляциясын жүргізіп көрсетті.

Осылайша, ішкі туризмнің халықаралық туризмнің өсуі мен басым болуы, виртуалды туризмнің одан әрі дамуы, виртуалды және кеңейтілген шындық технологияларын белсенді енгізу күтілуде деп болжауға болады.

COVID-19 пандемиясына дейін туризм әлемдегі ең жылдам дамып келе жатқан салалардың бірі болып саналды. Бірегей мұраны және қол тимеген Ландшафттардың болуын мойындай отырып, Орталық Азия елдерінің үкіметтері туризмді дамыту мен қонақ үй бизнесі мен көлік қызметтеріне инвестициялар тартуға ықпал ете отырып, оны басым сала ретінде айқындады.

2014 жылы USAID экономиканы әртараптандыру және өңір ауқымында туристік секторда жұмыспен қамтуды арттыру мақсатында Орталық Азиядағы тұрақты туризмді қолдау бойынша жұмысты бастады. Бұған дейін әр ел туризмді дамытудың жеке тәсілін ұстанған, ал USAID-тің аймақты қолдауға бағытталған күш-жігері елдерге осы саладағы ынтымақтастықты кеңейтуге көмектесті. Шамамен он жыл өткен соң, 2018 жылы Өзбекстан Тәжікстанмен шекараны қайта ашты, бұл туристік индустрия үшін маңызды оқиға болды. Ашық шекаралар мен екі ел арасындағы қатынастардың жақсаруы нәтижесінде шетелдік туристерге осы екі елге баруды біріктіру оңайырақ болды.

Блогерлер мен туроператорларға арналған таныстыру турларының, туристік көрмелер мен әлеуметтік желілердегі науқандардың көмегімен USAID Орталық Азиядағы туристік компанияларға халықаралық туристердің қажеттіліктерін жақсырақ түсінуге, шетелдік нарықтарға шығуға және ұсынылатын өнімдер спектрін кеңейтуге көмектеседі. Соңғы деректер бойынша, Орталық Азиядағы туризм индустриясындағы жұмыспен қамту көрсеткіштері 2014 жылдан бастап шамамен 7% - ға өсті. USAID экономиканы әртараптандыру және өңір ауқымында туристік секторда жұмыспен қамтуды арттыру бойынша жұмысты одан әрі жалғастыруды жоспарлап отыр [5].

Туризм және саяхат жөніндегі Дүниежүзілік кеңестің ([link is external](#)) мәліметтері бойынша, туризм индустриясы жаңа жұмыс орындарын құру және туристердің межелі орындарға дестинацияларға баруы арқылы covid-19-дан кейін әлемдік экономиканы қалпына келтірудің негізгі секторына айналады. Пандемия аяқталғаннан кейін Орталық Азияның туристік компаниялары шетелдік туристерді тағы да қарсы алуға дайын болады. Сонымен бірге, USAID жергілікті туризмге оң әсер етеді, сондықтан жергілікті тұрғындар жергілікті туризмнің інжу-маржандарын қауіпсіз зерттей алады.

Жаһандық мегатренд: тұрақты даму туризмді дамыту үшін ынталандыру ретінде экономика, экология және әлеуметтік жауапкершілік арасындағы тепе-теңдік - бұл әлемнің көптеген аймақтарындағы әлеуметтік тренд.

Fridays for future сияқты жаппай азаматтық қозғалыстар ұзақ уақыт бойы әлемдік саяси аренаға шықты. Пандемия бұл тенденцияны өзгертпеді, бірақ оны күшейтті. ЮНВТО built Back Better стратегиясын жаһандық туризм индустриясын нығайту жөніндегі дағдарыстан кейінгі шаралардың жаһандық жоспарына енгізді.

Соңғы онжылдықта туризм секторында әлеуметтік-экономикалық дамуды және жұмыспен қамту саласындағы оң динамиканы қамтамасыз ететін тұрақты өсу байқалды. Сонымен бірге, мұндай өсу саяхаттың экологиялық тұрақтылығы, табиғи ресурстарды тұтыну және климаттың өзгеруіне әсер ету тұрғысынан үлкен проблемалар туғызды. Осы мәселелердің барлығын шешу туризм секторын жауапкершілікпен қалпына келтіруге негізделуі керек, өйткені туризмнің тұрақты дамуы саланың планетаның, әр адамның қажеттіліктерін және жалпы қоғамның әл-ауқатын теңдестіру қабілетіне байланысты болады.

Зерттеуімізді қорыта келе, туризм индустриясы пандемияны болдырмау үшін қажет шаралардан қатты зардап шегеді және жақын арада оның қалыпты жағдайға оралуы екіталай. Тежеу шараларын біртіндеп алып тастағаннан кейін де, тірі қалған кәсіпорындар баяу қалпына келу қиындықтарына тап болуы мүмкін.

Көптеген елдерде салықтарды, алымдарды және әлеуметтік қамсыздандыру жарналарын тоқтата тұру немесе субсидиялау арқылы туристік кәсіпорындарды, жұмыс орындары мен кірістерді қолдау саясаты жүзеге асырылады. Бірқатар елде кәсіпорындарға жұмысшыларды ұстап қалу үшін қосымша ынталандыру беріледі, бұл жұмыс орындарын сақтау арқылы қаржылық көмек алуға мүмкіндік береді. Туризм индустриясы пандемияның алдын алу үшін қажет шаралардан қатты зардап шексе де, сала - дағдарыс аяқталғаннан кейін әлемдік экономиканы жандандыруда маңызды рөл атқара алады. Сарапшылардың пікірінше, қысқа, орта және ұзақ мерзімді шаралар өзара байланысты төрт мәселені шешуді көздейтін COVID-19 пандемиясына қарсы әрекет етудің келесі тетігі негізінде жасалуы керек:

- экономика мен жұмыспен қамтуды ынталандыру;
- кәсіпорындарды, жұмыс орындарын және кірістерді қолдау;
- өндірістегі қызметкерлерді қорғау;
- шешім көзі ретінде әлеуметтік диалогқа сүйену.

Әйелдер мен жастар үшін лайықты жұмыс орындарын құру туралы ұсыныстар, әсіресе дағдарыс жағдайында өзекті, өйткені бұл популяциялар пандемияның экономикалық әсерінен басқаларға қарағанда қатты зардап шегеді. Дағдарыстың теріс әсерін жеңуге бағытталған келісілген іс-шаралар үкіметтермен, жұмыс берушілер мен жұмысшылардың өкілдерімен кеңес беу негізінде, сондай-ақ тиісті конвенцияларды ескере отырып қабылдануы қажет.

Сарапшылардың пікірінше, туризм саласы covid-19 дағдарысынан бірнеше рет күйзеліссіз шықпайды. Алайда, ол 2003 жылы SARS эпидемиясы (SARS) кезінде және 2008-2009 жылдардағы жаһандық қаржы дағдарысы кезінде болған экономикалық құлдырау мен дағдарыстарға қарсы тұру қабілетімен танымал. Сондықтан, сала дағдарыс аяқталғаннан кейін әлемдік экономиканы жандандыруда шешуші рөл атқара алады. Пандемиядан кейін "бұрынғыдан да жақсы қалпына келтіру" міндеті туризмді тұрақты даму мақсаттарымен тығыз байланыстыра алады және оның барлық жұмысшыларына лайықты еңбегі бар экологиялық, инклюзивті және тұрақты саланы құруға мүмкіндік береді.

Пайдаланған әдебиеттер тізімі

1. Дүниежүзілік туризм және саяхат кеңесінің ресми сайты // <https://wttc.org/en-gb/Research/Economic-Impact 20.03.2021>
2. Қазақстан Республикасы Ұлттық экономика министрлігі Статистика комитетінің ресми сайты // <https://stat.gov.kz/> 20.02.2021
3. Қазақстан Республикасы Премьер-Министрінің ресми ақпараттық ресурсы // <https://primeminister.kz/ru/decisions> 22.02.2021
4. "Kazakh Tourism" ҰК " АҚ // <https://qaztourism.kz/ru> 20.02.2021
5. Дүниежүзілік туристік ұйымның ресми сайты // <https://www.unwto.org/global-and-regional-tourism-performance> 21.02.2021